

שיחת הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א לפרשת יתרו תשס"ג כיבוד אב ואם

אב ואם - שותפים לקב"ה ביצירת האדם

חלק מרכזי בפרשתנו, הוא עשרת הדברות. את עשרת הדברות רגילים לחלק לשתי חטיבות: חמש דברות ראשונות - מצוות שבין אדם למקום, וחמש אחרונות - מצוות שבין אדם לחברו (עי' רמב"ן שמות כ, יג).

חוץ מן החלוקה הנ"ל, ניתן לחלק את עשרת הדברות באופן נוסף: שלש דברות ראשונות - מצוות הנוגעות ליחסו של האדם אל הבורא (אמונה ביחודו, שלא לעבוד לזולתו, ושלא לפגוע בכבודו בנשיאת שמו לשוא), חמש אחרונות - מצוות הנוגעות ליחסו של האדם אל הנברא (לא תרצה, לא תנאף, לא תגנב וכו'), ושתי דברות אמצעיות - שבת וכבוד אב ואם - מצוות הנוגעות לקשר שבין הבורא לנברא. שבת - מעידה "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ" (שמות כ, יא), היינו: מעידה על כך שהעולם נברא ע"י בורא. וכיבוד אב ואם - גם היא מצוה שמורה על הקשר שבין הבורא לבריאה, שכן הוריו של אדם אינם אלא שותפיו של הקב"ה ביצירת האדם, כפי שאמרה חוה על הולדת קין: "קניתי איש את אלקים" (בראשית ד, א), כלומר: "קניתי איש עם ה'. כשברא אותי ואת אישי, הוא לבדו בראנו. אבל בזה - שותפים אנו עמו" (רש"י שם).

[שותפות זו אפשר שרמוזה גם בפרשתנו ע"י האות שָׁבָה מתחילה מצַנֵּת "פָּבֵד את אביך" וכו' - אות כ'. לרמזו על כ' דברים שיש באדם כתוצאה מן השותפות המשולשת: חמישה מן האב, חמישה מן האם, ועשרה מן הקב"ה (גדה לא, א. ועי' ב"ק כה, א תוד"ה ק"ו). וכעין זה יש לומר, שדְּבָרַת "אנכי" מתחילה בא', לרמזו על אחדותו של הקב"ה, וכן "זכור את יום השבת" מתחילה בד' (בדברות ראשונות) לרמזו על היום השביעי, או בש' (בדברות שניות), "שמור את יום השבת", לרמזו שוב על מספר שבע, שמתחיל באות שי"ן].

חז"ל החשיבו מאד את מצנת כיבוד אב ואם. על ר' טרפון מסופר, שבכל פעם שרצתה אמו לעלות אל מטתה או לרדת ממנה, היה גוחן למרגלות המטה, והיתה אמו עולה ויורדת מעל גבו, כאילו היה מדרגה. ואף על פי כן אמרו לו חז"ל: "עדיין לא הגעת לחצי פְּבוֹד!" (קדושין לא, ב) מה שעשית, אינו אפילו החצי ממה שהתורה דורשת בענין כבוד אב ואם. על רב יוסף מסופר, שכשהיה שומע את קול צעדיה של אמו כשהיתה מתקרבת אליו, היה אומר: "אקום מפני השכינה שבאה!" (ועי' במהרש"א שם, מדוע ראה בהגעת אמו הגעת שכינה) ור' יוחנן שהיה יתום מאב ואם מיום לידתו, אמר: "אשרי מי שלא ראה את אביו ואמו מעולם". מדוע? מפני "שאי אפשר לקיים כבודם ככל הצורך, והוא נענש עליהם" (רש"י שם). כל כך קשה לעמוד בדרישות שמציבה בפנינו מצנת כיבוד אב ואם. על מצוות אחרות אנו שמחים ומודים לה' שנתן לנו אותן, למרות שכרוכות לפעמים בהפסד ממון (כגון ביעור חמץ, שמירת שבת ועוד), וכאן ר' יוחנן אומר "אשרי מי שלא ראה את אביו ואמו". זהו ביטוי נורא! אולי לא היה אומר אותו, לולא היתה המציאות, שאכן לא ראה את אביו ואמו. על כל פנים, ביטוי זה של ר' יוחנן הוא תורה שלמה עבורנו, ללמוד ממנו עד כמה חמורה היא מצנת כיבוד אב ואם, וכמה קשה לעמוד בה בשלמות.

השכר העצום עבור כיבוד אב ואם

הנביא אומר: "אֲחַר כְּבוֹד שְׁלַחְנִי אֶל הַגּוֹיִם הַשְּׁלֵלִים אֲתֶכֶם" (זכריה ב, יב). מה פירוש "אֲחַר כְּבוֹד"? - פירשו חז"ל: רק לאחר שתְּכַלֶּה זכות כ"ב ו ד אב שְׁכַבְד עשו הרשע את אביו, יִשְׁלַם ה' לגויים השוללים אותנו כגמולם הרע (עי' רש"י שם. ועי' ילק"ש רמז תת"ח). כלומר: מה שיש לגויים אלפי שנות שלטון עלינו, הוא בגלל כבוד אב שפָּבֵד עֲשָׂו את יצחק אבינו. אמנם כבוד זה היה רק מן השפה ולחוץ, בחינת "אחד בפה ואחד בלב" (מדרש תהלים, יד) [שהרי בשעת מבחן אמר: "יִקְרְבוּ יְמֵי אֶבְל אָבִי" (בראשית כז, מא), רצה במיתת יצחק במהרה, כדי שיוכל להנקם מיעקב. הרי שלא פָּבֵד את אביו באמת], אבל סוף סוף לפחות כלפי חוץ פָּבֵד את אביו. היה מכין לו דרך קבע מאכלים טובים (עי' אונקלוס שם כה, כח, ובר"י סג, י) והחשיב מאד את ברכתו, ועל כן "אֲחַר כְּבוֹד שְׁלַחְנִי אֶל הַגּוֹיִם הַשְּׁלֵלִים אֲתֶכֶם", עד שלא תכלה זכות כיבוד אב של עשו, אין לנו שליטה על הגויים. כל כך גדולה היא זכות מצנת כיבוד אב.

על גודל השכר עבור מצנת כבוד אב ניתן להסיק גם ממקום אחר. חם שלא נזהר כראוי בכבוד אביו, נתקלל ע"י אביו: "ארור כנען, עבד עבדים יהיה לאֶחָיו" (בראשית ט, כה). והנה, למרות שמידת פורענות לא נמשכת בדרך כלל יותר מארבעה דורות, רק "על בנים, על שְׁלֵשִׁים ועל רַבְעִים" (שמות כ, ה. ועי' רש"י שם) ולא יותר, הרי שלגבי "ארור כנען" רואים שהקללה ממשיכה להתקיים עד עצם היום הזה, למרות שעברו כבר למעלה מארבעת אלפים שנה מאז נאמרה! אמנם היום הכושים (צאצאי חם בן נח) אינם עבדים עוד, אבל גם היום הם בזויים מכל האומות, ואין מי שרוצה להיות כמותם.

והנה, גם הקב"ה אמר בתורתו: "ארור מְקַלָּה אביו ואמו" (דברים כז, טז) (כמו נח, שקלל ב"ארור" את מי שזלזל בכבוד אב). אם 'ארור' של בשר ודם פועל לארבעת אלפים שנה, הרי ודאי ש'ארור' של הקב"ה פועל הרבה יותר, ח"ו. ואם נקח בחשבון שמידה טובה יתירה על מידת פורענות פי חמש מאות (רש"י שמות כ, ו), הרי שאין לשער ואין לתאר עד כמה גדול השכר על כיבוד אב ואם!

כיצד נזכה להרבות בקיום מצנת כיבוד אב ואם?

שמעתי פעם מר' שלום שבדרון זצ"ל שאמר, שהרבה פעולות שרגילים אנו לעשותן כחלק משגרת חיינו, וגם גוי (להבדיל) נוהג לעשותן, יכולות להחשב לנו למצוות גמורות, אם רק נִכְנֵן בהם לשם מצוה. למשל: שואלים יהודי מה השעה. הוא עונה: השעה כעת אחת עשרה. גם גוי מסתמא היה עונה כך. אבל יהודי יכול לכוון בזה לקיים מצוות ה'. יכול לקיים בזה מצוות גמילות חסדים, מצוות "והלכת בדרכיו", מצוות "ואהבת לרעך כמוך", אם נזהר לומר את השעה המדויקת אולי מקים גם "מדבר שקר תרחק", אפשר לקיים בזה כמה וכמה מצוות. אמנם אין להתעכב זמן רב מדי באמירת "לשם יחוד" לפני שעונה לחברו, שכן בינתיים תשתנה השעה, וחברו רוצה הרי לדעת מה השעה עכשיו, ולא בעוד רבע שעה (יש שאמרו שמתעם זה לא תיקנו חז"ל ברכה על מצנת צדקה וכיו"ב, כדי שלא לעכב את העני הרעב הממתין לצדקה), אבל עד כמה שניתן כדאי להתכוון בכל פעולה שגרתית שכזו לשם מצנת חסד או מצוה אחרת שמתאימה לענין.

כעין זה אמר גם הסבא מסלבודקא זצ"ל. הסבא מסלבודקא היה פעם חולה, ואחד מתלמידיו עמד לידו לשמשו. ביקש הסבא מתלמידו להגיש לו כוס מים. הלך התלמיד והביא לרבו כוס מים. שאל הסבא את התלמיד: מדוע הסכמת להביא לי את המים שבקשתי? אמר לו: מה זאת אומרת?! מורי ורבי, חכם בתורה ובמוסר, חייבים לשרת אותו! אמר לו: ולמי שאינו חכם בתורה, לא צריך להגיש כוס מים?! גם ליהודי פשוט צריך להגיש כוס מים כשהוא חולה! ואפילו ליהודי שאינו חולה "מותר" להגיש כוס מים, אם אינו יכול לקחת בעצמו. בדברים הכי פשוטים אפשר לקנות חיי עוה"ב, אם רק חושבים קצת, אם שמים לב למה שעושים, ומכונים לשם מצוה.

כך גם בענין כיבוד אב ואם. כשאדם עושה לאביו ולאמו דברים קטנים, כגון: מגיש להם כוס מים, או פותח לפניהם את הדלת, דברים פשוטים שהיה עושה ממילא, גם לולא היתה בתורה מצנת כיבוד אב ואם, יכול לכוין לשם קיום מצנת כיבוד אב ואם, ויזכה לשכר גדול מאד. כפי שהסברנו, אם העונש על מניעת כיבוד אב הוא כל כך גדול, הרי ודאי שהשכר על קיום כיבוד אב הוא עצום ונורא. אפשר לזכות לאור עצום, כפי שמפורש בתורה: "כבוד את אביך ואת אמך... למען יִאָרְכְּךָ יְיָ וְלמען יִיטֵב לְךָ" (דברים ה, טז), ואמרו חז"ל: "למען יִיטֵב לְךָ" (שם כב, ז) לעולם שכולו טוב, ו"למען יאריך ימך" (שם ה, טז) לעולם שכולו ארוך (קידושין לט, ב), הרי שמובטח לאדם שכר נצחי עבור כיבוד אב ואם.

כיבוד אב ואם לשם קבלת שכר

הדגשנו את ענין קבלת השכר עבור מצנת כיבוד אב ואם, ולא בכדי. אמנם בדרך כלל עדיף שיהודי יקיים מצוות לשמה, מפני שכך ה' צוה, ולא מאהבת השכר, כמו שאמרו חז"ל: "אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס" (אבות פ"א מ"ג), אבל במצנת כיבוד אב ואם אפשר שראוי שפן לחשוב על השכר. מדוע?

- ידועים דברי הב"ח (בפירושו לטור אורח סי' ח', והביאו המש"ב שם בס"ק י"ט), ששלש מצוות שכתבה בהן התורה "למען" (והן: ציצית תפילין וסוכה), יש לכוון בקיומן לשם הטעם האמור בהן. היינו: כשיהודי לובש ציצית, חוץ מן הכוונה שברצונו לקיים מצנת עשה, שזוהי כוונה שצריך לכוון בכל מצוה, צריך לכוון גם: אני לובש ציצית כדי לזכור את כל מצוות ה', שנאמר: "למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי" (במדבר טו, ט-מ). וכשיהודי מניח תפילין, צריך לכוון: אני מניח תפילין למען תהיה תורת ה' בפי, שנאמר: "והיה לך לאות על ירך ולזכרון בין עיניך, למען תהיה תורת ה' בפיך" (שמות יג, ט). וכשיהודי יושב בסוכה, צריך לכוון: "הריני יושב בסוכה כדי לדעת שכשהוציאנו ה' מארץ מצרים, הושיב אותנו סוכות, שנאמר: "בְּסֻכּוֹת תִּשְׁבוּ שְׁבַע יָמִים... למען ידעו ד'רְתִיכֶם פִּי בְּסֻכּוֹת הוֹשַׁבְתִּי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" וכו' (ויקרא כג, מב-מג). וא"כ, על דרך זה אפשר לומר גם בענין כיבוד הורים, שכיון שהתורה אמרה: "כבוד את אביך ואת אמך למען יִאָרְכְּךָ יְיָ וְלמען יִיטֵב לְךָ", כוונתה שאדם יכון לזה בשעה שבא לקיים מצוה זו, דהיינו שיכבד את אביו ואת אמו "למען יִאָרְכְּךָ יְיָ וְלמען יִיטֵב לְךָ". כך אולי מותר לומר.

על פי זה אפשר להסביר את דברי הגמרא שאומרת, שכל מצנת עשה שמתן שכרה בְּצִדָּה (כלומר: שהשכר עליה מפורש בתורה) אין ב"ד מוזהרים עליה (לכוף את מי שאינו רוצה לקיימה) (חולין קי, ב). הגמרא אף מביאה מעשה באדם אחד שלא כיבד את אביו ואת אמו ובי"ד רצו לכוף אותו לכבדם, ואמר להם חכם אחד שלא לכופו על זה, כיון שכיבוד אב ואם היא מצנת עשה שמתן שכרה בצידה, שנאמר: "כבוד את אביך ואת אמך למען יִאָרְכְּךָ יְיָ וְלמען יִיטֵב לְךָ", וכל מצנת עשה שמתן שכרה בצידה, אין ב"ד מוזהרים עליה.

ויש לשאול: מניין לנו הכלל הזה, שמצנת עשה שמתן שכרה בצידה, אין ב"ד מוזהרים עליה? הרי התורה אמרה: "שִׁפְטִים וּשְׁפָטִים תִּתֵּן לָךְ" (דברים טז, יח), שצריכים ב"ד להכריח יהודים לשמור את התורה (אם ידם תקיפה דיה לעשות כן), ומדוע א"כ שלא יכופו לקיים גם מצוות עשה שמתן שכרן בצידן? חושבני שהגמרא הבינה שזהו הפשט בפסוק "כבוד את אביך... למען יִאָרְכְּךָ יְיָ וְלמען יִיטֵב לְךָ", שלא תכבד את אביך מפני שבי"ד מכים אותך ואומרים לך לכבד, אלא תכבד את אביך "למען יִאָרְכְּךָ יְיָ וְלמען יִיטֵב לְךָ", שזו היתה מטרתך בקיום מצוה זו. ועל כן אין ב"ד כופין על זה. ומכאן למדו גם לשאר מצוות עשה שמתן שכרן בצידן (כגון: צדקה).

מורא אב ואם

חוץ ממצנת כיבוד אב ואם, שענינה הוא לדאוג לצרכי ההורים ("איזהו כיבוד? - מאכיל ומשקה, מלביש ומכסה, מכניס ומוציא" - קדושין לא, ב), יש גם מצוה נוספת בנוגע ליחס אל ההורים, והיא מצנת מו ר א אב ואם: "איש אמו ואביו תיראו" (ויקרא יט, ג). "איזהו מורא? לא עומד במקומו, ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו, ולא מכריעו" (קדושין שם). לא לסתור את

דבריו, היינו בין בדיבור ובין במעשה. בדיבור - לא לומר ההפך מדבריו, ובמעשה - אם אמא אמרה: "תלבש את המעיל, קר בחוץ", לא להתעקש ולומר: "לא קר לי, לא אלבש את המעיל". לכל היותר אפשר לבקש בהכנעה: אמא קשה לי, חם לי. אבל לא סתם לא להתייחס. זה נגד מורא אס. צריך עיון אם גם שלא בפניה צריך לשמוע בקולה בענין כזה. אם אמא אמרה לי: "אל תצא היום לרחוב בלי מעיל", ועכשיו היא אינה נמצאת בבית ואינה רואה, האם גם אז אסור לי לצאת בלי מעיל. אבל בפניה ודאי שאין לעשות להפך ממה שאמרה.

שמעתי מאחד מצאצאי הג"ר חיים מבריסק זצ"ל שאמר, שאחד מבניו של ר' חיים מבריסק אמר: מה ההבדל בין איך שאנחנו מכבדים את אבא שלנו לבין איך שר' ברוך פֶּער מכבד אותו? (ר' ברוך פֶּער ליבוביץ זצ"ל, בעל ה"ברכת שמואל", היה תלמידו של ר' חיים מבריסק, וכיבד את רבו לאין שיעור) - ההבדל הוא זה: אם אבא היה נכנס לחדר ואומר על כסא מסויים בחדר שזוהי פרה; אנו, משום כיבוד אב, לא היינו יושבים על אותו כסא בנוכחותו, אבל לאחר שהיה יוצא מן החדר היינו מתישבים על הכסא, שהרי עינינו רואות שזהו כסא ולא פרה. לעומת זאת, ר' ברוך פֶּער היה לוקח דלי ומנסה לחלוב את אותו כסא, אולי יצא ממנו חלב! ... יכול להיות שעם אמנות חכמים כזו היה מצליח באמת ר' ברוך פֶּער להוציא חלב מן הכסא, אינני יודע. אלא שר' חיים לא אמר מעולם שטות כזו, שהכסא הוא פרה, ממילא לא באו הדברים לעולם לכלל מעשה. על כל פנים, בין ר' ברוך פֶּער ובין בניו של ר' חיים, לא היו מעלים על דעתם לשבת בפניו על כסא שאמר עליו שאינו כסא אלא פרה. אפילו לו היה מוציא מפיו דבר שטות כזה, לא היו עושים בפניו דבר שסותר את דבריו.

יותר מזה: אם אבא מתווכח עם מישהו, אבא אומר שבירת רוסיה היא מוסקבה, והאחר אומר שבירת רוסיה היא וארשה. נכון שאבא צודק והשני טועה, ובכל זאת - אסור לי לומר: "אבא צודק"! למה? כי גם זה סותר מורא אב. אבא אינו זקוק ממך ל"הסכמה" (שו"ע יו"ד ס"ו ר"מ ס"ב). אם אבא מבקש ממך להתערב ולומר מי צודק, אז תוכל לומר: אבא צודק. אבל אם אבא לא בקש ממך, אין זה דרך ארץ לומר: אבא צודק.

עוד נפסק: "חייב לעמוד מפני אביו" (שם ס"ז), "ועומד מפניו כדרך שהוא עומד מפני רבו" (רמב"ם הלכ' ממרים פ"ו ה"ג), היינו: מלוא קומתו. ולמדו חיוב זה מרב יוסף שאמר: "אקום מפני השכינה שבאה", כפי שהזכרנו לעיל. אמנם להרבה מהדברים הללו מועילה מחילת האב, לא כל אב רוצה שבנו יקום בפניו מלוא קומתו בכל פעם שנכנס הביתה, ולפעמים אבא רוצה גם לשמוע מבנו אם דעתו מסכימה איתו או לא, אבל אפילו אם אבא ואמא מוחלים על כבודם, נשאר עדיין חיוב להדרם, כמו שאמרו בגמרא לגבי רב, שלמרות שרב שמחל על כבודו כבודו מחול (קדושין לב, א), ואין צריך אז לעמוד מפניו, אבל הידור מסויים צריך להראות בכל מקרה, "לנוע מעט כאילו רוצה לעמוד מפניו" (רש"י שם), להראות שאתה מתייחס, לא להתנהג כאילו הגיע סתם אדם. וכמוכן שאסור לבזותם. על "מקלה אביו ואמו" יש שאמרו שלא מועילה אפילו מחילה של אב ואם, והמקלל אביו ואמו ח"ו, הוא מהעברות החמורות שבתורה, שחייבים עליהם סקילה (משנה סנה' נג, א).

אב ואם - גדולי הדור!

והנה, גם אם יעשה אדם לאביו ולאמו את כל מה שאמרנו: יקום לפניהם, יגיש להם את האוכל, ילבש את המעיל כשאומרים לו ללבוש את המעיל, וכל שאר חיובי הכיבוד המבוארים בגמ' ובפוסקים, אבל יעשה כל זאת רק מפני שכך כתוב בתורה, כגזירת הכתוב בלא טעם - עדיין לא יצא ידי חובתו. בספר חרדים (לר' אליעזר אזכרי) מובא, שאם אדם מכבד את אביו ואת אמו בפיו ובגופו על פי כל דקדוקי ההלכה שבשו"ע, אבל בלב ובינו אינו רוחש להם כבוד - לא קיים מצנת כיבוד אב ואם כהלכתה, ואף נכנס בכלל "ארור מקלה אביו ואמו". כי כיבוד אב ואם שציותה עליו התורה, אינו רק בדברים ובמעשה, אלא אף בלב, "שידמה בלבבו שהם גדולים ונכבדי ארץ, שזהו עיקר כיבודם, ומתוך כך ודאי יכבדם בדיבור ובמעשה" (ספר חרדים פ"ט אות לה).

וקשה: איך יתכן לחייב כל אדם לכבד את אביו ואת אמו כאילו הם "גדולים ונכבדי ארץ"? הרי לא כל אבא הוא ר' חיים מבריסק. רוב אבות ואמהות אינם אלא יהודים פשוטים! אמר על כך מורי ורבי ר' חיים שמואלביץ זצ"ל: לכל יהודי סגולה מיוחדת, שבה הוא מצטיין יותר מכל אדם אחר, ובסגולה זו - הוא גדול הדור! דבר זה אינו מחייב אמנם יהודים אחרים לקום בפניו כשנכנס לבית המדרש, אבל לגבי בנו יש לזה נפקא מינא הלכתית - הוא חייב לשים לב לנקודה היחודית שבה אביו ואמו הם גדולי הדור, ומכוחה - לכבד אותם כ"גדולים ונכבדי ארץ", ולא סתם כגזירת הכתוב.

אב ואם - כרבו מובהק!

בנוסף לחיוב לכבד אב ואם מכח מצנת "כבד את אביך ואת אמך", יתכן שקיים גם חיוב נוסף לכבדם, והוא - מדין "רבו מובהק". מי שהוריו שומרי מצוות, ב"ה, מסתבר שיש להוריו דין של "רבו מובהק" לגביו, וחייב לכבדם גם מצד זה, ולא רק מדין כיבוד אב ואם. מדוע יש להוריו דין של "רבו מובהק"? מפני שאת עיקרי התורה קבל מהם. חינוכו אותו להאמין במציאות ה' ובאחדותו, לומר "שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד", חינוכו אותו להאמין בתורה, חינוכו אותו לשמור שבת, למדו אותו איך נראית שבת, איך נראה פסח, איך נראה ליל הסדר, איך נראים ימים נוראים וסוכות, ועוד. אח"כ הגיע לישיבה ולמד יותר, למד שרבינו תם אומר ששבת יוצאת בשעה כזאת והגר"א אומר שמוצ"ש בשעה אחרת, למד שנחלקו הראשונים אם צריך לשתות רוב כוס בארבע כוסות, או אין צריך לשתות רוב כוס, וכן דברים אחרים, אבל את העיקרים קיבל בבית אביו ואמו. ועל כן יתכן שיש לאביו ולאמו של אדם דין של "רבו מובהק", למי שזכה לגדול בבית דתי.

אם זכה אח"כ להיות גדול הדור, אז יתכן באמת שאין להוריו דין של "רבו מובהק" לגביו. על המהר"ם מרוטנבורג ז"ל מובא, שמיום שעלה לגדולה, לא הקביל פני אביו, ולא רצה שאביו יבוא אליו, כי הסתפק מי מהם צריך לקום בפני מי. האם הוא זה שצריך לקום בפני אביו, או שמא אביו צריך לקום בפניו. וכיון שמדובר בספק דאורייתא, השתדל שלא להכנס לבית הספק הזה (עי' שו"ע יו"ד סי' ר"מ סע' ז' ברמ"א, ובט"ז שם סק"ט). אבל רוב העולם אינם גדולי עולם כהמהר"ם מרוטנבורג, ועל כן נראה שברוב המקרים וכמעט בכלם, הבן חייב בכבוד אביו ואמו לא רק מדין כיבוד אב ואם, אלא גם מדין רבו מובהק, כיון שאת עיקרי האמונה ועיקרי דיני התורה למד מהם. חוץ מזה, פעמים רבות ההורים הם שְׂמֻמָּנִים את לימודיו של הבן ב"חדר" או בשיבה, וא"כ גם מצד זה יש להם דין של רבו מובהק. כך נראה לעניות דעתי.

הכרת טובה עצומה להורים

חוץ מכל הנ"ל, אדם חייב גם בהכרת טובה עצומה להוריו. הרי הוריו הם שותפיו של הקב"ה בהבאתו לעולם, ואם כן, כשם שלקב"ה צריך להודות על כל נשימה ונשימה (ב"ר יד, ט), על האויר שנתן לי לנשום כעת, על ארוחת הערב ועל ארוחת הבוקר ועל אין-סוף דברים אחרים שנתן לי, כך במידה מסוימת חייבים להודות על כל הדברים הללו גם לאבא ואמא, כי לולא אבא ואמא לא היה לי על מה להודות, לא היתה לי לא נשימה, ולא ארוחת ערב, ולא ארוחת בוקר ולא שום דבר אחר. הם גידלו אותי במסירות, דאגו לכל צרכי, קמו בלילות לטפל בי, וכל שכן אם מדובר בהורים שהביאו את בנם לא רק לחיי העולם הזה, אלא גם לחיי העולם הבא, חינכו אותו לתורה ולמצוות ושלחו אותו לשיבה, הרי שאז אין סוף להכרת הטובה שאדם חייב להוריו.

בגמרא מובא: הַשְּׁוֹה הַכְּתוּב כְּבוֹד אָב וְאִם לְכַבֵּד הַמָּקוֹם (קדושין ל, ב). ר' שמעון בן יוחאי סובר עוד יותר מזה. רשב"י סובר (ירושלמי פאה פ"א ה"א) שכבוד אב ואם חמור עוד יותר מכבוד המקום! שכן לגבי כבוד המקום נאמר: "כבוד את ה' מְהוֹנֵן" (משלי ג, ט), משמע: אם יש לך הון - חייב אתה לכבדו. אם אין לך - אינך חייב לכבדו (כלומר: נפטרת מציצית, מתפילין, מלולב, מסוכה וממצוות רבות נוספות הכרוכות בהוצאת ממון. ע"ש). ואילו אצל כיבוד אב ואם נאמר: "כבוד את אביך ואת אמך" סתם, בלי תנאי של "מְהוֹנֵן". ועל כן, "בין שיש לך הון בין שאין לך הון, כָּבֵד את אביך ואת אמך, ואפילו אתה מסבב על הפתחים" (ירושלמי שם) עליך לגייס כסף גם "מתחת לאדמה", ובלבד שתוכל לקיים מצות כבוד אב ואם. אמנם אין הלכה כר' שמעון (עי' שו"ע יו"ד סי' ר"מ ס"ה), אבל רואים משיטתו, עד כמה החמירה התורה בכבוד אב ואם.

האם יכול אדם לפרוע להוריו את חובו כלפיהם?

כיצד יכול אדם לפרוע ולו מעט מן החוב העצום שיש לו כלפי הוריו? כמובן, כשאדם נמצא בבית, יש הרבה אפשרויות לעשות זאת. אבל גם בשיבה ישנה אפשרות לקיים מצות כיבוד אב ואם באופן מופלא ביותר. כשאדם נמצא בשיבה, מנצל את הזמן ללימוד ומתקדם בדיעת התורה, הרי כל זה נזקף לזכות אביו ואמו, ואין לך כבוד גדול מזה. הרי זהו הכבוד האמיתי! ואם הוריו אינם בחיים, הרי בכל פעם שמחדש חידושי תורה, נותנים כבוד עצום להוריו בגן עדן (זוהר חדש רות פד, ג). בזה יכול אדם לפרוע מעט לאביו ולאמו את החוב העצום שהוא חייב להם.

אבל למעשה נראה לי, שככל שננסה לפרוע להורינו את החוב שלנו כלפיהם, לא נצליח אלא להגדיל את החוב עוד יותר! מדוע? מפני שבכל פעם שקיימתי מצות כיבוד אב, החוב שלי כלפי אבי רק גדל, שכן עתה צריך אני להכיר לו טובה גם על כך שזיכה אותי במצות כיבוד אב שזוה עתה קיימתי, וככל שאכבד את אבי ואמי יותר, כך ילך החוב הלוך וגדל. אין שום אפשרות א"כ לפרוע להורינו את החוב שיש לנו כלפיהם! כמובן, הקב"ה לא יתבע מאתנו פרעון חוב שבשום פנים ואופן אי אפשר לפרוע. אבל עד כמה שניתן, עלינו להשתדל לפרוע "אפס קצהו" של החוב זה.

חז"ל אמרו: "בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו, אומר הקב"ה: מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני" (קדושין ל, ב). לעומת זאת: "בזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו, אומר הקב"ה: יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם, שאלמלי דרתי ביניהם ציערוני" (שם לא, א). כשאנו מכבדים את אבא ואמא, אנו עושים אפוא את עצמנו ראויים להשראת השכינה. כי אם מכבדים אנו את השותפים של הקב"ה בבריאת האדם על חלקם בבריאה זו, על אחת כמה וכמה שנכבד את הבורא עצמו! על ידי זה מתרצה הקב"ה לבוא לשרות בינינו, להחזיר את שכנתו לציון במהרה בימינו, ולבנות את בית המקדש, כדי שנוכל לכבד שם בפועל גם אותו. אמנם הוא אינו אוכל ואינו שותה, אבל הוא צוה להתנהג כלפיו כאילו הוא אוכל ושותה - "את קרבני לחמי לְאִשִּׁי, ריח נְחִי, תשמרו להקריב במועדו" (במדבר כח, ב). יהי רצון שנוזכה להקריב תמידים כסדרם ומוספיים כהלכתם במהרה בימינו, אמן.